

03

พระวิษณุจากหลักฐานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ศิลปะ ในประเทศไทย*

Vishnu Statues from Archaeology and Art History in Thailand

ดร. จีรวรรณ แสงเพ็ชร**

Dr. Jeerawan Sangpetch

*โครงการวิจัยนี้ได้รับทุนวิจัยจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) พ.ศ. 2558-2560 ภายใต้การดำเนินงานของศูนย์วิจัยสหวิทยาการเฉลิมพระเกียรติ 5 รอบ พลเอกหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า

** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาทัศนศิลป์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทคัดย่อ

เทวรูปพระวิษณุจากหลักฐานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย ช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 มีความสัมพันธ์เชิงพื้นที่กับเส้นทางเผยแพร่ศาสนา การค้าและศิลปกรรม จัดจำแนกตามพื้นที่ที่พบ 3 กลุ่ม คือ ภาคตะวันออกและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลางและภาคตะวันตก ภาคใต้ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก จากการศึกษาสามารถแบ่งออกได้ 5 แบบ พระวิษณุระยะแรกจะมีความสัมพันธ์กับศิลปะอินเดียที่พบตามแนวชายฝั่งเมืองท่าทางทะเล ระยะต่อมาพบเทวรูปพระวิษณุบริเวณเมืองท่าภาคใต้ของประเทศไทย รวมถึงเมืองท่าใกล้ลำน้ำสำคัญในเขตภาคกลางและภาคตะวันออก นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ด้านรูปแบบศิลปะกับเทวรูปพระวิษณุในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ คติการนับถือเทวรูปพระวิษณุยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ดังปรากฏหลักฐานในชุมชนพ่อค้าคหบดีที่ให้ความสำคัญกับการค้าโดยเฉพาะภาคกลางของประเทศไทย การวิจัยครั้งนี้ได้พบเทวรูปพระวิษณุขนาดเล็ก จำหลักอย่างประณีตไม่มีเดือยสำหรับประดิษฐานรูปเคารพ สันนิษฐานว่าคงเป็นประติมากรรมต้นแบบ เพื่อการจำหลักพระวิษณุองค์ใหญ่ที่เป็นประธานในเทวาลัย ซึ่งเทคนิคดังกล่าวยังคงปรากฏเป็นขั้นตอนสำคัญในการจำหลักหรือการปั้นประติมากรรมที่สืบมาจนถึงปัจจุบัน

สำหรับการศึกษาเทวรูปพระวิษณุวัดดงสัก ต. พงตึก จ. กาญจนบุรี ได้ใช้วิธีบูรณาการองค์ความรู้แบบสหวิทยาการ โดยใช้เทคนิค Radition X-Ray Gamma ทางวิศวกรรมนิวเคลียร์ เพื่อวิเคราะห์และจำแนกชิ้นส่วนเดิมของพระวิษณุร่วมกับการศึกษารูปแบบศิลปกรรม ผลการศึกษาพบความสัมพันธ์ด้านรูปแบบศิลปะและเทคนิคการจำหลักกับเทวรูปพระวิษณุที่ทรงผ้าสมพตสัน ศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนครและตอนใต้ของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

คำสำคัญ: พระวิษณุ, วิษณุ, เส้นทางการค้า, ประติมากรรมต้นแบบ, Radiation X-Ray Gamma

A b s t r a c t

The study of Vishnu statues within archaeology and art history in Thailand before the 14 Century C.E. illustrates that these statues are related to religion and trade routes as well as transferring art. Locational organisation can be categorized into 3 groups: eastern and northeast, central and western, and east and south western. From this study, Vishnu statues can be categorized into 5 groups. The early period statues have a relationship with Indian art that was found in the port cities along the shoreline. The later period statues that were found at ancient port cities in southern ,central, and eastern Thailand. In addition, they also illustrate the relationship with the Vishnu statues that were found in Southeast Asia. The worship of Vishnu continues into the present day. They still exist in the trading communities, for example in central Thailand. This research also found the small sized Vishnu statues in excellent craftsmanship without the axis to lock with its base. It can be assumed to be the model used for making larger sized statues. This technique is still in use today in sculpture making. This research used a multidisciplinary research process utilizing the Radiation X-Ray Gamma Transmission technique and studied Art style. The new discovery of this style of art links the Vishnu statues in the Southeast Asia, especially Pre-Angkorian period of Khmer Empire and Southern Vietnam.

Keywords: Vishnu, Vishnu statue, trade routes, model, Radiation X-Ray Gamma

ไวษณพนิทานับถือพระวิษณุหรือพระนารายณ์เป็นเทพเจ้าสูงสุด เป็นลัทธิที่แพร่หลายมาแล้วในอินเดียตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 5-6 ได้รับความนิยมอย่างกว้างขวาง เน้นการแสดงความรักดีด้วยวิธีการง่ายๆ ไม่ผ่านพิธีกรรมการบูชาขลัง ไวษณพนิทานจากอินเดียได้เผยแพร่ไปในดินแดนต่างๆ ปรากฏหลักฐานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ปะตามเมืองท่าที่เป็นเส้นทางการค้าและการเผยแพร่ศาสนา ปรากฏหลักฐานการสร้างเทวาลัยและประติมากรรมเล่าเรื่องพระวิษณุ ตลอดจนมีการค้นพบเทวรูปพระวิษณุที่ประดิษฐานเป็นประธานภายในเทวาลัย รวมทั้งหลักฐานจากจารึกกระจายตัวทั่วทั้งภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และประเทศไทย

โครงการวิจัย **เทวรูปพระวิษณุจากหลักฐานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทย** ศึกษาเทวรูปพระวิษณุจากหลักฐานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ในประเทศไทยช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 โดยจัดจำแนกตามพื้นที่ที่พบแบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ

- **ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ:** เมืองศรีมโหสถ อ.โคกปี่ เมืองศรีมหาโพธิ อ.ศรีมหาโพธิ จ.ปราจีนบุรี เมืองศรีเทพ จ.เพชรบูรณ์
- **ภาคกลางและภาคตะวันตก:** จ.ลพบุรี จ.กาญจนบุรี จ.สุพรรณบุรี
- **ภาคใต้ฝั่งตะวันออกและฝั่งตะวันตก:** จ.นครศรีธรรมราช จ.สุราษฎร์ธานี จ.พังงา จ.สงขลา

ศึกษาตีความเชื่อ รูปแบบศิลปกรรมและเทคนิคประติมากรรม โดยการเปรียบเทียบกับเทวรูปพระวิษณุในศิลปะอินเดียตามยุคสมัยและรูปแบบศิลปะตั้งแต่ระยะแรกคือ ศิลปะมถุรา ศิลปะอมราวตี ศิลปะคุปตะ ศิลปะปัลลวะ ศิลปะโจฬะและศิลปะปาละ รวมทั้งการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเทวรูปพระวิษณุในประเทศไทยกับพระวิษณุในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ ราชอาณาจักรกัมพูชา สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม ตลอดจนความสัมพันธ์เชิงพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับเส้นทางเผยแพร่ศาสนาและการค้า นอกจากนี้ยังมีการบูรณาการองค์ความรู้แบบสหวิทยาการ กรณีศึกษาพระวิษณุ วัดดงสัก ต. พงตึก อ. ท่ามะกา จ. กาญจนบุรี วิเคราะห์รูปแบบศิลปกรรมร่วมกับวิธีการทางวิศวกรรมนิเวศลิยร์ เพื่อพิสูจน์ข้อสมมติฐานและการกำหนดอายุ

จากการศึกษาพบความสัมพันธ์ด้านรูปแบบศิลปะ ระหว่างพระวิษณุในประเทศไทยกับพระวิษณุในศิลปะอินเดียและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จัดจำแนกเป็น 5 แบบ คือ

แบบ A : อิทธิพลศิลปะมถุราตอนปลาย ศิลปะอมราวตีและตอนต้นของศิลปะคุปตะ ได้แก่ พระวิษณุจาก วัดศาลาหิง อ. ไชยา จ. สุราษฎร์ธานี (ภาพที่ 1) พระวิษณุจะทรงสังข์ที่พระหัตถ์ซ้ายล่างระดับพระโสณี พระหัตถ์ขวาแสดงปางประทานอภัย แสดงอิทธิพลศิลปะมถุราตอนปลาย (ภาพที่ 2) ส่วนการนุ่งผ้าโธฎียาว คาดผ้ากฐิสูตรตกเป็นวง

โค้ง สันนิษฐานว่าเกี่ยวข้องกับอิทธิพลศิลปะจากภาคตะวันออกเฉียงใต้ ดังปรากฏประติมากรรม วาสุทวะกฤษณะ ศิลปะอมราวดีตอนต้น (ภาพที่ 3) ด้วยเหตุนี้จึงสันนิษฐานว่า พระวิษณุจาก อ. เวียงสระ จัดเป็นรูปแบบที่เก่าที่สุดในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2524: 11) รูปแบบต่อมาพระหัตถ์ขวาล่างของพระวิษณุวางหงายออกแสดงปางประทานพร ซึ่งเป็นมุทราที่นิยมในการจำหลักพระวิษณุสมัยคุปตะตอนต้น (ภาพที่ 4) ส่วนพระหัตถ์ซ้ายล่างยังคงทรงสังข์ที่ระดับพระโสณีนุ่นผ้าโรฎียาว คาดเข็มขัดผ้าหรือกฐิสูตรตกเป็นวงโค้ง ซึ่งสันนิษฐานว่ายังคงเกี่ยวข้องกับอิทธิพลจากศิลปะอมราวดี ตัวอย่างจากพระวิษณุจากวัดพระเพรง จ. นครศรีธรรมราช (ภาพที่ 5) พระวิษณุจาก อ. ท่าศาลา จ. นครศรีธรรมราช และพระวิษณุจากเทวสถานหอพระนารายณ์ จ. นครศรีธรรมราช นอกจากพระวิษณุแบบนี้จะพบบริเวณภาคใต้ของประเทศไทยแล้ว ยังปรากฏเทวรูปพระวิษณุที่ภาคกลางของประเทศไทย บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำและเมืองท่าภายในประเทศ รวมทั้งจะยังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นรูปเคารพของชุมชนการค้า คหบดี ที่สืบมาจนถึงปัจจุบัน ดังตัวอย่างพระวิษณุจากศาลเจ้าพ่อพระยาจักร อ. อุ้มทอง จ. สุพรรณบุรี (ภาพที่ 6) และพระวิษณุจากศาลหลักเมือง จ. สุพรรณบุรี รวมทั้งพระวิษณุองค์เดิมจากศาลพระกาฬ จ. ลพบุรี ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ จ. ลพบุรี จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า **พระวิษณุแบบ A** จะมีความสัมพันธ์กับพระวิษณุระยะแรกที่พบในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ จากราชอาณาจักรกัมพูชา เช่น พระวิษณุจาก Toul Koh จ. ตาแก้ว (ภาพที่ 7) รวมทั้งพระวิษณุจากวัฒนธรรมออกแเอา (Oc-Eo culture) พบที่หมู่บ้าน Vong เมืองอันเกียง (An Giang) สาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนาม

แบบ B : อิทธิพลศิลปะหลังคุปตะ สมัยราชวงศ์ปัลลวะ พระวิษณุจะสวมกิริฎมกุฎเรียบ ไม่มีลวดลาย นุ่งผ้าโรฎียาวและคาดผ้ากฐิสูตรเป็นเส้นตรงและเส้นเฉียง พระหัตถ์ทั้งสองถืออาวุธที่จะจำหลักศิลาเชื่อมต่อกับส่วนฐานประติมากรรมและพระบาทซึ่งเป็นจตุรรับน้ำหนัก พระวิษณุแบบ B พบ

หลายองค์ในประเทศไทยบริเวณภาคตะวันออก ภาคใต้ฝั่งตะวันตกและฝั่งตะวันออก อาทิ พระวิษณุจากเมืองศรีมหาโพธิ เมืองศรีมโหสถ จ. ปราจีนบุรี พระวิษณุจากเขาศรีวิชัย อ. พุนพิน จ. สุราษฎร์ธานี (ภาพที่ 8) รวมทั้งที่ราชอาณาจักรกัมพูชา ได้แก่ พระวิษณุจากตวลซุก Tuol Chhouk และสตีงตรงสำหรับพระวิษณุจากสตีงตรง เมืองกำปงจาม จะเริ่มจำหลักศิลาเป็นแกนหินโค้งแนวตั้งที่เชื่อมต่อกับกับอาวูในพระหัตถ์ซ้ายและพระหัตถ์ขวาล่าง รวมทั้งการจำหลักวงโค้งเบื้องหลังเทวรูปที่เชื่อมพระหัตถ์ขวาบน กิริภูมิภักและพระหัตถ์ซ้ายบน (ภาพที่ 9) ซึ่งเทคนิคประติมากรรมดังกล่าวนี้จะมีบทบาทมากขึ้นในการสร้างพระวิษณุทรงผ้าสมพตสันแบบ E ในเวลาต่อมา แต่จะไม่ปรากฏลักษณะดังกล่าว ในการจำหลักพระวิษณุในประเทศไทย

แบบ C : อิทธิพลศิลปะหลังคุปตะสมัยราชวงศ์ปัลลวะ ผสมผสานกับลักษณะท้องถิ่น พระวิษณุแบบนี้จะสวมกิริภูมิภักเรียบไม่มีลวดลาย ซึ่งยังคงแสดงอิทธิพลศิลปะปัลลวะ (ภาพที่ 10) ส่วนการนุ่งผ้าโสร้อยยาว ไม่คาดเข็มขัดผ้ากฐิสูตร รวมทั้งการจำหลักกล้ามเนื้อและกระดูกที่เหมือนจริงตามหลักกายวิภาค (Anatomy) นั้น แสดงให้เห็นถึงลักษณะท้องถิ่นที่พัฒนาไปจากพระวิษณุแบบ B ตัวอย่างเช่น พระวิษณุจากเขาพระเห่น อ. ตะกั่วป่า จ. พังงา (ภาพที่ 11) การจำหลักพระวิษณุแบบ C นี้ พระกรทั้งสองจะถืออาวู พระกรชุดล่างจำหลักชายผ้าและคทาเชื่อมต่อลงมากับส่วนฐานประติมากรรม ในราชอาณาจักรกัมพูชาพบตัวอย่างแบบนี้จากอังกอร์โบเรย จ. ตาแก้ว (Angkor Borei, Takeo) (ภาพที่ 12) รวมทั้งพระวิษณุจากภาคใต้ของสาธารณรัฐสังคมนิยมเวียดนามจาก Trang Dieo, Vinh Long พระวิษณุจาก Go Thap, Dong Thap ก็เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์กับพระวิษณุแบบ C ในประเทศไทย

สำหรับพระวิษณุจาก Trang Dieo, Vinh Long พบหลักฐานว่ามีการซ่อมแปลงจากเทวรูปพระวิษณุ กลายเป็นพระโพธิสัตว์ศรีอริยมุตไตรยในพุทธศาสนamahayan (ภาพที่ 13) โดยจำหลักทรงผมและสัญลักษณ์ รูป

สถูปทับบนกิริฎมุกกุฏ ลักษณะดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการปรับเปลี่ยนศาสนา โดยไม่ทำลายรูปเคารพ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าไวษณพนิกายสามารถกลมกลืนเข้ากับศาสนาและความเชื่อของชุมชนที่เปลี่ยนแปลง และเกิดขึ้นภายหลังได้อย่างเหมาะสม

แบบ D : อิทธิพลศิลปะสมัยราชวงศ์ปัลลวะตอนปลาย ถึงสมัยต้นของราชวงศ์โจฬะ พระวิษณุแบบนี้สวมกิริฎมุกกุฏทรงสูงจำหลักลวดลาย ซึ่งเป็นแบบที่นิยมในตอนปลายสมัยราชวงศ์ปัลลวะและตอนต้นของราชวงศ์โจฬะ (ภาพที่ 14) รวมทั้งจะจำหลักเป็นประติมากรรมนูนสูงขนาดใหญ่ที่มีแผ่นหินเชื่อมยึดกับอาวูธในพระหัตถ์และกิริฎมุกกุฏ พระหัตถ์ขวาล่างแสดงปางประทานอภัย พระหัตถ์ซ้ายล่างจับที่พระโสณี (สะโพก) ทรงถืออาวูธในพระหัตถ์ขวาและซ้ายบน คือ จักรและสังข์ นุ่งผ้าโธฎียาว คาดกฐิสูตร และเข็มขัดที่มีการตกแต่งอย่างประณีตหลายเส้น ดังตัวอย่างพระวิษณุจากเขาพระนารายณ์ อ. กะปง จ. พังงา (ภาพที่ 15) ซึ่งพระวิษณุองค์นี้จำหลักประกอบกับฤๅษีและพระภุมิเทวีเป็นประติมากรรมชุด *วิษณุมัธยมโยคะสถานะมูรติ* (Krairiksh 1980: 55)

แบบ E : อิทธิพลศิลปะปัลลวะสมัยหลังคูปตะ และศิลปะคูปตะตอนปลาย ผสมผสานกับลักษณะท้องถิ่น พระวิษณุกลุ่มนี้สวมกิริฎมุกกุฏเรียบไม่มีลวดลาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะปัลลวะในสมัยหลังคูปตะ ขณะที่พระนุ่งผ้าสมพตสัน์ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะคูปตะตอนปลายจากอินเดียฝ่ายเหนือ (ภาพที่ 16) รวมทั้งการผสมผสานกับลักษณะท้องถิ่น พระวิษณุกลุ่มนี้จะกลายเป็นเอกลักษณ์ของเทวรูปพระวิษณุและรูปเคารพอื่นๆ อาทิ พระหริหระ พระกฤษณะ พระพลราม สมัยก่อนเมืองพระนคร ในราชอาณาจักรกัมพูชาและตอนใต้ของประเทศเวียดนาม (ภาพที่ 17, 18) ซึ่งทั้งสองกลุ่มนี้เป็นวัฒนธรรมร่วมที่มีเส้นทางคมนาคมเชื่อมต่อกันด้วยลำคลองจากแม่น้ำโขงสมัยวัฒนธรรมฟูนัน (Funan culture)

เทวรูปพระวิษณุและเทพเจ้าองค์อื่นๆ ในรูปแบบ E จะนุ่งผ้าสมพตสัน์เหนือพระชงฆ์ รวมทั้งจะให้ความสำคัญกับการจำหลักแกนหินรับ

น้ำหนักประติมากรรม โดยสลักแกนหินแนวตั้งที่เชื่อมต่อกับอวูธในพระหัตถ์ขวาและซ้ายล่างกับส่วนฐานประติมากรรม และวงโค้งเบื้องหลังเทวรูปที่เชื่อมระหว่างอวูธในพระหัตถ์ขวาและซ้ายบนกับกิริฎมุกกุ ซึ่งจากการวิจัยครั้งนี้สันนิษฐานว่าลักษณะดังกล่าวเป็นเทคนิคประติมากรรมที่พัฒนาไปจากเทวรูปพระวิษณุแบบ B ซึ่งทรงผ้าโหรฎิยาวจรดข้อพระบาท ปรับเปลี่ยนมาทรงสวมผ้าสมพตสัน ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่จะมีวิวัฒนาการต่อมาอย่างยาวนาน สมัยเมืองพระนครในราชอาณาจักรกัมพูชา

สำหรับเทวรูปพระวิษณุที่นุ่งผ้าสมพตสันแบบ E จากงานวิจัยครั้งนี้พบเพียงองค์เดียวในภาคตะวันตกของประเทศไทย คือ พระวิษณุจากวัดดงสัก ต. พงตึก อ. ท่ามะกา จ. กาญจนบุรี ซึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิจัยสหวิทยาการด้วยวิธีการทางวิศวกรรมนิวเคลียร์ร่วมกับการศึกษารูปแบบศิลปกรรม

พระวิษณุวัดดงสักกับวิธีวิจัยสหวิทยาการ

พระวิษณุวัดดงสัก ขุดพบเมื่อราว พ.ศ. 2486 ซึ่งโบราณสถาน ที่ ต. พงตึก อ. ท่ามะกา จ. กาญจนบุรี เป็นเมืองสำคัญที่ได้มีการค้นพบหลักฐาน โบราณคดีสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์วัฒนธรรมทวารวดี เช่น พระพุทธรูปยืนขึ้นส่วนธรรมจักร พระพุทธรูปประทับเหนือพนัสบดี ผอบสำริดทรงหม้อน้ำ รวมทั้งหลักฐานการติดต่อกับวัฒนธรรมจากภายนอก ตั้งแต่ยุคหัวเลี้ยวหัวต่อระหว่างสมัยก่อนประวัติศาสตร์และสมัยแรกเริ่มประวัติศาสตร์ในประเทศไทยหรือที่เรียกว่าสมัย *อินโดโรมัน* (ผาสุข อินทราวูธ 2548: 30) ดังปรากฏหลักฐานโบราณคดี ซึ่งเป็นของนำเข้าที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและความเชื่อ การค้า รวมถึงการประกอบพิธีกรรม อาทิ ตะเกียงสำริด พระพุทธรูปอินเดียสมัยหลังคุปตะ

การศึกษาแบบสหวิทยาการ คือ การบูรณาการศาสตร์ต่างสาขาและแขนงวิชา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา พิสูจน์ข้อสมมติฐานหรือการหาคำตอบ ซึ่งงานวิจัยครั้งนี้ได้ใช้เทคนิค **Radiation X-ray gamma** ทางวิศวกรรมนิวเคลียร์ อันเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ วิเคราะห์และจำแนก

ชิ้นส่วนเดิมที่จำหลักหินของเทวรูป

พระวิษณุ กับส่วนบูรณะเสริมความมั่นคงภายในที่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่า ร่วมกับการศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบศิลปกรรม เพื่อพิสูจน์ข้อสมมติฐานและการกำหนดอายุ

Radiation X-ray gamma เป็นเทคนิคการตรวจสอบวัตถุโดยไม่ทำลายหรือที่เรียกว่า **NDT (Non Destructive Testing)** เพื่อตรวจสอบหารอยบกพร่องหรือโครงสร้างภายในวัตถุ (เฉลิมพงษ์ โปธิ์ลี 2558: 45) สำหรับการตรวจสอบพระวิษณุ วัดดงสัก จะฉายรังสีแกมมาชนิด **อิริเดียม-192 (Ir-192)** ผ่านโครงสร้างภายในเทวรูปไปยังฟิล์มเอกซเรย์ ซึ่งน้ำหนักค่าความเข้ม ความมืดและสว่างที่ปรากฏภายหลังจากการล้างฟิล์มเอกซเรย์จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับปริมาณรังสีที่ทะลุผ่าน บริเวณที่มีความหนาจากรังสีจะทะลุผ่านได้น้อย ฟิล์มจึงมีความเข้มมีความสว่างมาก ในทางกลับกันบริเวณที่มีความหนาแน่นน้อยหรือวัสดุบางกว่า รังสีจะทะลุผ่านได้มาก เมื่อล้างฟิล์มแล้วฟิล์มจะมีความเข้มหรือสีดำ ดังนั้นภาพที่ปรากฏจึงเป็นภาพเทวรูปพระวิษณุที่สอดคล้องกับรูปร่างและลักษณะ ตามปริมาณรังสีที่ทะลุผ่าน

ผลการศึกษาศาสามารถวิเคราะห์จำแนกชิ้นหิน ส่วนที่เป็นเทวรูปพระวิษณุเดิมที่แตกออกเป็นชิ้นๆ กับส่วนเพิ่มเติมที่เป็นซีเมนต์และแกนเหล็ก ตาตารางยึดชิ้นส่วนเทวรูปคร่าวบูรณะ (ภาพที่ 19-20) สำหรับประเด็นสำคัญคือ พบการจำหลักหินวงโค้งที่เป็นแนวต่อกับอาวุธที่ถือในพระหัตถ์ขวาและซ้ายบนคือจักร สังข์ กับด้านหลังของกิริฎมุกฎ ลักษณะดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับเทคนิคการจำหลักประติมากรรมเทวรูปพระวิษณุแบบ E ซึ่งจะพบในราชอาณาจักรกัมพูชาสมัยก่อนเมืองพระนคร รวมทั้งพระวิษณุทางตอนใต้ของประเทศเวียดนาม

พระวิษณุวัดดงสักแต่เดิมคงจะสวมกิริฎมุกฎทรงกระบอกเรียก อมลกะรูปกลีบมะเฟืองที่ปรากฏในปัจจุบันคงเป็นการนำหินมาต่อเพิ่มพร้อมกับการปั้นซีเมนต์พอกพระพักตร์ พระนาสิก กุณฑลและพระวรกายตั้งแต่

พระชงฆ์ลงมาถึงส่วนฐานเมื่อคราวบูรณะ ผลจากฟิล์มเอกซเรย์พบว่าพระ
วิษณุทรงนั่งผ้าสมพตสัน (ภาพที่ 20) โดยนั่งถั่งงั่งขึ้นมากลายเป็นริ้วแนว
พระวรกาย แล้วตลบชายผ้าเหน็บเป็นปมพับทบลงมาที่หน้าท้อง ชายผ้า
เบี่ยงซ้ายคลี่บานออกเป็นริ้วแบบธรรมชาติ จากนั้นจึงคาดเข็มขัดโลหะ
ขนาดเล็กทับซ้อนด้านบน ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับผ้าถุงเทวรูปพระหริหระ
จากปราสาทอันเดต ศิลปะเขมรแบบปราสาทอันเดต (ภาพที่ 21, 22, 23)
พุทธศตวรรษที่ 12 (สุภัทรดิศ ดิศกุล 2515: 17-18) ดังนั้นเทวรูปพระวิษณุ
จากวัดดงสัก อาจกำหนดอายุได้ราวพุทธศตวรรษที่ 13-14 ร่วมสมัยกับหลัก
ฐานวัฒนธรรมทวารวดีที่พบในบริเวณนี้

การศึกษาเทคนิคประติมากรรม

จากการศึกษาวิจัยครั้งนี้พบว่า ขนาดของเทวรูปพระวิษณุใน
ประเทศไทย มีความหลากหลาย ซึ่งขึ้นอยู่กับพื้นที่และการประดิษฐาน
ภายในเทวาลัย การวิจัยครั้งนี้ได้พบเทวรูปพระวิษณุที่มีความสูงประมาณ 1
ศอก หรือราว 40 เซนติเมตร (ภาพที่ 24) แกะสลักอย่างสมบูรณ์ประณีต ไม่มี
ฐานหรือเต็ดยสำหรับอัญเชิญไปประดิษฐานบนแท่นรูปเคารพ สันนิษฐานว่า
รูปแบบดังกล่าวอาจมีความเกี่ยวข้องกับเทคนิคการสร้างงานประติมากรรม
โดยการจำลองหลักประติมากรรมต้นแบบขนาดเล็ก เพื่อทำการขยายแบบและ
คัดส่วน สำหรับการจำลองพระวิษณุองค์ใหญ่ที่จะอัญเชิญประดิษฐานเป็น
ประธานภายในเทวาลัยต่อไป ซึ่งเทคนิคดังกล่าวยังคงปรากฏในขั้นตอนการ
จำลองหรือการปั้นงานประติมากรรม ที่ศิลปินและประติมากรยังคงกระทำ
สืบมาจนถึงปัจจุบัน (ภาพที่ 25)

บทสรุปส่งท้ายและข้อเสนอแนะ

ผลการศึกษาความสัมพันธ์จากการแบ่งกลุ่มเทวรูปพระวิษณุใน
ประเทศไทย แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงวัฒนธรรม
อินเดียสู่ภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รูปแบบศิลปะอินเดียที่ให้อิทธิพล

กับการสร้างเทวรูปพระวิษณุในประเทศไทยนั้นมีความหลากหลาย การสร้างเทวรูปพระวิษณุยุคสมัยใดสมัยหนึ่งอาจมีการผสมผสานแบบแผนและรูปแบบศิลปะที่เกิดขึ้นในระยะเวลาพร้อมสมัยกัน รวมทั้งความเกี่ยวข้องกับยุคสมัยหรือแบบศิลปะที่เจริญขึ้นมาก่อน อันอาจแสดงให้เห็นถึงอิทธิพลที่แพร่เข้ามาต่างพื้นที่วัฒนธรรม ทั้งจากอินเดียเหนือ อินเดียภาคตะวันออกเฉียงใต้ และอินเดียใต้ ตัวอย่างเช่น ศิลปะอมราวดีและศิลปะคุปตะ ศิลปะคุปตะและศิลปะปัลลวะ ผสมผสานกับลักษณะท้องถิ่นในประเทศไทยและภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่จะปรากฏชัดเจนมากขึ้นจนกลายเป็นเอกลักษณ์ในเวลาต่อมา

คติการนับถือเทวรูปพระวิษณุยังคงสืบมาจนถึงปัจจุบัน ปรากฏหลักฐานในชุมชนพ่อค้าคบดี ที่ให้ความสำคัญกับการค้าโดยเฉพาะภาคกลางของประเทศไทย เสมือนเป็นตัวแทนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่จะบันดาลให้การค้าขายเจริญรุ่งเรือง นอกจากนี้คติการนับถือพระวิษณุในประเทศไทย มักพบหลักฐานร่วมกับการนับถือศาสนาและความเชื่ออื่น ได้แก่ พุทธศาสนา เถรวาท พุทธศาสนามหายาน และศาสนาฮินดูลัทธิไศวนิกาย โดยจะพบพระพุทธรูปปฏิมาที่สร้างขึ้นตามคติพุทธศาสนาเถรวาท พระโพธิสัตว์ตามคติพุทธศาสนามหายาน ตลอดจนศิวลึงค์ลัทธิไศวนิกายของศาสนาฮินดู ปรากฏในพื้นที่หรือแหล่งโบราณคดีเดียวกับที่พบเทวรูปพระวิษณุ นับว่าไวษณพนิกายเป็นศาสนาที่สามารถปรับตัวเข้ากับชุมชนที่เจริญขึ้น ในช่วงระยะเวลาเดียวกันกับการนับถือศาสนาและความเชื่ออื่นได้อย่างกลมกลืน หรือตัวอย่างการซ่อมแปลงเทวรูปพระวิษณุให้เป็นรูปพระโพธิสัตว์ศรีอริยมุต ไตรโยคโดยไม่ทำลายรูปเคารพ ก็อาจเป็นตัวอย่างที่สามารถพิจารณาได้ว่าไวษณพนิกายสามารถอยู่ร่วมและปรับตัวกลมกลืนเข้ากับศาสนาและความเชื่อของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงและเกิดขึ้นในภายหลังได้อย่างเหมาะสม

คติการนับถือพระวิษณุจะปรากฏชัดเจนมากขึ้นในประเทศไทย ภายหลังจากพุทธศตวรรษที่ 19 โดยมีนัยยะและความสำคัญเกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ทรงมีสถานะเป็นองค์อวตารของพระวิษณุ ดังปรากฏ

หลักฐานประวัติศาสตร์ หลักฐานโบราณคดีและประวัติศาสตร์ปะ ตลอดจนจารึกสมัยต่างๆ รวมถึงความสำคัญของสัญลักษณ์ที่ใช้ในการพระราชพิธีและพิธีกรรมต่างๆ จากไวยาณพนิทาสู่คติเทวราชาของพระมหากษัตริย์ก็นับเป็นประเด็นศึกษาที่จะสามารถเชื่อมโยงองค์ความรู้จากอดีตกับรูปแบบและพัฒนาการที่ปรากฏในปัจจุบัน สำหรับผู้สนใจที่จะได้ทำการศึกษาต่อไป

ขอขอบพระคุณ

- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) และพันเอก รองศาสตราจารย์ ดร. สุรัตน์ เลิศล้ำ ผู้อำนวยการศูนย์วิจัยสหวิทยาการเฉลิมพระเกียรติ 5 รอบ พลเอกหญิง สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี โรงเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้าที่สนับสนุนงบประมาณวิจัย พ.ศ. 2558-2560 และอำนวยความสะดวกในการทำงานวิจัย ตลอดจนการเก็บข้อมูลภาคสนาม
- คณาจารย์ ภาควิชาวิศวกรรมนิวเคลียร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่ช่วยดำเนินการเทคนิค **Radiation X-ray gamma** เพื่อการวิเคราะห์พระวิษณุวัตตงส์ก ต. พงตึก อ. ท่ามะกา จ. กาญจนบุรี

ภาพที่ 1 พระวิษณุจากวัดศาลาลำดิง อ.ไชยา จ.สุราษฎร์ธานี (แบบ A)

ภาพที่ 2 พระวิษณุ สมัยราชวงศ์กุษาณะ ศิลปะมถุรา พิพิธภัณฑ์เมืองมถุรา ประเทศอินเดีย

ภาพที่ 3 วาสุเทวะกฤษณะ พระวิษณุ (ที่มา: O'Connor Jr., 1972, fig. 12)

ภาพที่ 4 พระวิษณุ ถ้ำอุทัยคีรีหมายเลข 6 Vedisa district Madhya Pradesh

ภาพที่ 5 พระวิษณุวัดพระเพรง
พิพิธภัณฑวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช
จ. นครศรีธรรมราช

ภาพที่ 6 พระวิษณุ ศาลเจ้าพ่อพระยาจักร
อ. อุ้มทอง จ. สุพรรณบุรี

ภาพที่ 7 พระวิษณุจาก Toul Koh จ. ตาแก้ว
กัมพูชา The National Museum of
Cambodia, Phnom Penh

ภาพที่ 8 พระวิษณุ เขาศรีวิชัย อ. พุนพิน
จ. สุราษฎร์ธานี (แบบ B)

ภาพที่ 9 พระวิษณุจากสตึงแตรง จ. กำปงจาม กัมพูชา The National Museum of Cambodia, Phnom Penh

ภาพที่ 10 วิษณุอนันตศायิน ศิลปะปัลลวะ ถ้ำมัทิสุมรธานี เมืองมาลีปู้รัม

ภาพที่ 11 พระวิษณุจากเขาพระเทนอน
อ. ตะกั่วป่า จ. พังงา (แบบ C)

ภาพที่ 12 พระวิษณุจากอังกอร์โบเรย
จ. ตากั่ว กัมพูชา

ภาพที่ 13 พระวิษณุ/พระโพธิสัตว์ศรีอริยมต
ไตรย จาก Trang Dieo, Vinh Long National
Museum of Vietnamese History, Ho Chi
Minh City

ภาพที่ 14 พระวิษณุสมัยราชวงศ์ปัลลวะ
ตอนปลายถึงต้นราชวงศ์โจงหะ Ashmolean
Museum, Oxford UK

ภาพที่ 15 พระวิษณุจากเขาพระนารายณ์
อ. กะปง จ. พังงา
(ที่มา: ภาณุวัฒน์ เอื้อสามาลัย)

ภาพที่ 16 พระวิษณุดินเผาสมัยคุปตะ พบที่
เมือง Rajakpur ประเทศบังกลาเทศ
(ที่มา: Chefs-d'oeuvre, Fig. 19)

ภาพที่ 17 พระวิษณุจากปราสาทตะเพียงพง
National Museum of Cambodia, Phnom
Penh

ภาพที่ 18 พระวิษณุจาก Bien Hoa Village
Bao Tang, Dong Nai Museum National
Vietnam

ภาพที่ 19-20 เทวรูปพระวิษณุวัดตงสัก ต. พงตึก อ.ท่ามะกา จ.กาญจนบุรี และภาพที่ได้จากการฉายรังสี

ภาพที่ 21-22 พระหริหระจากปราสาทอันเดต กำปงสวาย เมืองกำปงธม National Museum of Cambodia, Phnom Penh

ภาพที่ 23 ผ้าสมพตรพระวิษณุวัดดงสัก
จ. กาญจนบุรี

ภาพที่ 24 เทวรูปพระวิษณุขนาดเล็ก
พช.จังหวัดเกษม พระนครศรีอยุธยา

ภาพที่ 25 ประติมากรรมต้นแบบปูนปลาสเตอร์พระนารายณ์ทรงครุฑ พระราชพิธีถวายพระเพลิง
พระบรมศพพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช บรมนาถบพิตร

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมศิลปากร, 2529. **นำชมพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาตินครศรีธรรมราช**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- เฉลิมพงษ์ โพธิ์ลี, 2558. **การศึกษาเชิงเปรียบเทียบการปรับปรุงความเร็วการถ่ายภาพด้วยรังสีโดยใช้ฟิล์มสำหรับตรวจสอบชิ้นงานอุตสาหกรรมโดยไม่ทำลาย**. วิทยานิพนธ์ปริญญาวิศวกรรมศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาวิศวกรรมนิวเคลียร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, กรุงเทพฯ.
- ผาสุข อินทรารุช, 2548. **สุวรรณภูมิจากหลักฐานโบราณคดี**. กรุงเทพฯ : ภาควิชาโบราณคดี คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- พริยะ ไกรฤกษ์, 2523. **ศิลปะทักษิณก่อนพุทธศตวรรษที่ 19**. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย, 2542. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคใต้ เล่ม 11**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- _____, 2542. **สารานุกรมวัฒนธรรมไทย เล่ม 15**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.
- สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ., 2510. **ศิลปะสมัยลพบุรี**. พระนคร: กรมศิลปากร.
- _____, 2513. **ศิลปะขอม**. กรุงเทพฯ: องค์การค้ำของคุรุสภา.
- _____, 2515. **ประติมากรรมขอม**. พระนคร: คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- _____, 2524. **ศิลปะในประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: อมรินทร์การพิมพ์.
- _____, 2556. **ประวัติศาสตร์ศิลปะประเทศไทย**. พิมพ์ครั้งที่ 7. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร, 2550. **ศัพทานุกรมโบราณคดี**. กรุงเทพฯ : สำนักโบราณคดี กรมศิลปากร.

ภาษาอังกฤษ

- John Guy, 2014. **Lost Kingdoms Hindu-Buddhist Sculpture of Early Southeast Asia**. Bangkok: River Books.
- Krairiksh Piriya, 1980. **Art in Peninsular Thailand Prior to the Fourteenth Century A.D.**. Bangkok: The Fine Arts Department.
- Nicolas Revire and Stephen A Murphy, 2014. **Before Siam Essays in Art and Archaeology**. Bangkok: River Books.
- Stanley O’Conner, Jr., 1972. **Hindu Gods of Penninsular Siam**. Ascona: Artibus Asiae.
- Steve Van Beek, 1986. **The Art of Thailand**. 2nd ed. Hong Kong: Toppan Printing.

Vincent Lefevre, 2007. **Chefs-d'œuvre du delta du Gange Collections des musées du Bangladesh.** Paris: Musée Guimet.

บทความในวารสาร

Paul A.Lavy and Wesley Clark, 2015. “Integrating the Phong Tuek Visnu: The Archaeology and Art History of a Forgotten Image.” **Journal of the Siam Society** 103: 19-27.